

סקירת ספרים

דלתיים פתוחות: השפעת התקשורת על המשפט בישראל

ענת פלג, תל אביב: מטר, 2012, 367 עמודים

גד ברזילי*

לפני חודשים אחדים, באולם עמוס לעייפה בעורכי דין ובכתבים לענייני משפט ובפני מצלמות הטלוויזיה והמיקרופונים, קבלה נשיאת בית המשפט העליון דאז השופטת דורית בייניש שפוליטיקאים בכירים תוקפים את בית המשפט העליון, את מערכת המשפט ואותה אישית. בייניש הייתה מודעת היטב לצורך לעצב תקשורתית את המודעות החברתית ביחס למשפט. כך שופטים, וכך גם עורכי דין. לפני יותר מ-15 שנים הזמנתי עורך דין פלילי ידוע מאוד בישראל להרצות לתלמידיי על משפט ודעת קהל. בפני תלמידיי המופתעים התוודה עורך הדין כי לאחר פגישה ראשונה עם לקוח הוא אינו שוקע במהמורות דיני הראיות ובכבליה של הפרוצדורה המשפטית דווקא; אדרבה: כל עניינו מופנה, כך הסביר לתלמידיי, לעיצוב אסטרטגיה תקשורתית, דהיינו לשאלות כיצד יוצגו המקרה המשפטי והלקוח בפני התקשורת, וכיצד ישפיע דימוי לקוחו על עמדות השופטים. נרטיב תקשורת ונרטיב משפטי היו בעיניו של עורך הדין המלומד כרוכים זה בזה. שפת התקשורת הכתיבה במשהו את שפת המשפט.

אמנם יחסי גומלין בין משפט ובין תקשורת אינם מפתיעים. הן המשפט הן התקשורת הם שדות חברתיים-פוליטיים המעוגנים במסגרות של כוח פוליטי והעוסקים במדיניות ציבורית ובשאלות חברתיות ופוליטיות. הן המשפט הן

* ד"ר גד ברזילי (gbarzil@uw.edu) הוא פרופסור מן המניין למשפטים, למדע המדינה וללימודים בין-לאומיים בקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה ובבית הספר ללימודים בין-לאומיים ובתכנית למשפט, לחברה ולצדק באוניברסיטת וושינגטון.

התקשורת משמשים אמצעי לגבש קונפליקטים פומביים והסכמות חברתיות באשר לנורמות תרבותיות ושלטוניות. עם זאת, בין משפט ובין תקשורת, כהוויות מקצועיות וכשדות של כוח, מתקיימים יחסי מתח ועימות. משפט עוסק בפתרון סכסוכים מוגדרים בהתבסס על מחלקות (קטגוריות), על סיווגים (קלסיפיקציות), על הליכים (פרוצדורות) ועל ראיות קזואליסטיות. תקשורת, לעומת זאת, עוסקת בחשיפת אירועים ובעיצובם בהסתמך על גילויים חדשתיים. הן המשפט הן התקשורת הם אפוא אמצעים לעיצוב תודעתנו, אם כי "אמת" תקשורתית אינה בהכרח "אמת" משפטית, וטווח האינטרסים של המשפט וזה של התקשורת יכולים להיות שונים בתכלית זה מזה. ספרה המרתק של ד"ר ענת פלג, *דלתיים פתוחות: השפעת התקשורת על המשפט בישראל*, עוסק במתחים אלו בהתמקדות מרבית במקרה הישראלי ובהתייחסות לספרות תאורטית והשוואתית. הכותבת עצמה הייתה שנים רבות כתבת לענייני משפט, וניסיונה המעשי בא לביטוי באופן כתיבת הספר.

מבחינת המתודולוגיה הספר נסמך על עשרות ראיונות עומק שערכה המחברת עם שופטים ועם שופטות בערכאות שונות, כמו גם עם עורכי דין ועם כתבים לענייני משפט. הגם שלא תמיד ברור מן הספר מה היו הקריטריונים לבחירת המרואיינים, ומה היה הפרופיל החברתי-כלכלי שלהם, חלק מן הראיונות המרתקים האלו מוצג בספר כשהוא שזור היטב בעלילה שפלג ממחישה היטב: תקשורת ומשפט כרוכים זה בזה ללא הפרד.

פלג מצמצמת ובצדק את חשיבותם של איסורים פורמליים, כגון סוב-יודיצה (ממילא גם היקפו המשפטי של איסור זה הצטמצם מאוד), והיא מניחה ובצדק כי עולם המשפט אינו יכול להיות מנותק מאינטרסים פוליטיים ומהשפעתה של התקשורת עליו. ודוק: אמנם שופטים מושפעים מתקשורת, אך הם אינם בהכרח פוסקים לפי ציפיותיה בתיק מסוים. ככלל, שופטים מושפעים מתקשורת בשל רצונם לפסוק באופן הנראה הגיוני בעיני רבים והמשקף את ערכיה המרכזיים של המדינה ושל האליטות השולטות בה, ומלבד זאת הלוא הם מהווים חלק בלתי נפרד מן האקלים התרבותי הכללי של החברה שבה הם פועלים. על סמך ראיונות אישיים עם שופטים מראה פלג בספרה כי למרות החשש של שופטים להודות כי התקשורת אכן משפיעה על פסיקותיהם ולמרות ההתנגדות של רובם להכנסת מצלמות טלוויזיה לחדרי הדיונים, הם מודים במפורש או במשתמע שיש לתקשורת השפעה עליהם ועל פסיקותיהם.

מצא זה אינו חדש בספרות ההשוואתית של משפט וחברה. מחקרים מגוונים מראים כי בתי משפט הם מוסדות רובניים (majoritarian) ולא מוסדות המאתגרים דעת קהל. כך במיוחד הם הדברים בנושאי ביטחון לאומי, שבהם בתי משפט נוטים לאמץ הלכי רוח של הציבור הרחב במקום לבקר את השלטון (למשל ברזילי,

יוכטמן-יער וסגל, 1994; Haltom & McCann, 2004). ממצאיה של פלג מצטרפים אפוא לשורה ארוכה של מחקרים השוואתיים.

עם זאת, ספרה חלוצי בהציגו ניתוח מעמיק ומרתק של המציאות הישראלית. דלתיים פתוחות: השפעת התקשורת על המשפט בישראל מלמד כי מיתוס העצמאות של הרשות השופטת נכון חלקית ומוטעה חלקית. מצד אחד אין ספק כי בישראל יש רשות שיפוטית מקצועית, הנהנית מרמה לא מבוטלת של עצמאות גם בהשוואה לדמוקרטיות אחרות. מצד אחר, השופטים אינם רק מושפעים מן התקשורת, אלא הם למעשה משתמשים בה לקידום מטרותיהם. התלות של הכתבים לענייני משפט בשופטים משמעותית, וזאת – בשל הצורך של הכתבים בידע של השופטים ובהתייחסויותיהם לנושאים שונים, וכל זאת למרות האיסור על שופטים מכהנים להתראיין לתקשורת. יוצא מכאן שיחסי הגומלין בין השופטים ובין התקשורת הם יחסי תלות הדדית בין שתי אליטות חברתיות הפועלות בספרות של הכוח הפוליטי של החברה הישראלית. ענת פלג מנתחת היטב גם את עמדותיהם של עורכי הדין הפרטיים בישראל ומראה כי בהדרגה הם מעצבים טקטיקות דיון במטרה לנצל תהודה תקשורתית למטרותיהם, במיוחד בשלב גזירת העונש – להבדיל מהכרעת הדין, שבה השפעת התקשורת מוגבלת יותר.

ממצאי ספרה המפורט של פלג מלמדים על תהליך מרתק ובעייתי במיוחד. ביסוד יחסי הגומלין המתוארים לעיל ניצבים המסחור של התקשורת הישראלית והקפיטליזציה של המשפט. עיתונות מסחרית ברובה שואפת לעצב ולשדר סצנות משפטיות תקשורתיות ולעשות למשפטים ציבוריים דרמטיזציה בולטת, ועורכי הדין, ואפילו השופטים, מנצלים זאת לקידום האינטרסים המקצועיים והמשפטיים שלהם. כך חוברים להם יחדיו הון רכושי והון סימבולי-משפטי לקידום אינטרסים הדדיים (לגישה דומה ראו בורדייה, 2010, במיוחד עמ' 121-135). האתוס המשפטי של אכיפת שלטון החוק מקדם את עצמו באמצעות המיתוס התקשורתית של אובייקטיביות מקצועית, ואילו המיתוס המשפטי של ניטרליות שיפוטית מאפשר לתקשורת לרכוש אתוס ציבורי של מרחב הכרחי להחלת שלטון החוק בישראל. פלג מראה כי לא זו בלבד שתהליך כזה לא פסח על הכתבים לענייני משפט, אלא אדרבה: הם אפילו מקדמים אותו, במיוחד הדור הצעיר של הכתבים בתחום זה, הנוטים להתמקד במשפטים בולטים תקשורתית של אישי ציבור – משפטים עתירי סנסציות – ולהעדיף אותם ממשפטים בעלי רמת בולטות תקשורתית נמוכה, וכל זאת במקום לעסוק בשאלות יסוד של "שלטון החוק" בישראל. "העיתונות החדשה" של הכתבים לענייני משפט בישראל ושל עורכי העיתונות שמה אפוא דגש בכותרות מגרות עניין ובדרמטיזציה של משפטים של אישי ציבור, ואלה תופסים בהדרגה את הדפים המרכזיים של העיתונים הגדולים

בישראל. בהתאמה, הדגש התקשורת עובר מסיקור פעילויות הכנסת לסיקור מערכת בתי המשפט. אמנם הדלתיים אינן תמיד פתוחות, ושופטים רבים מנסים למנוע פלישה, לא רצויה לתפיסתם, של מצלמות לאולמות הדיונים, אך התלות ההדדית של המשפט והתקשורת עמוקה ויסודית. אמנם בספר הנדון כאן יש הכרה בחשיבות הנורמטיבית והפרקטית העצומה של עצמאות שיפוטית, אבל הוא מנפץ את האשליה כאילו אפשר לנתק משמעותית בין משפט ובין תקשורת.

ספרה של ד"ר ענת פלג מתועד היטב. הקריאה בו שוטפת ומהנה ברובה, ובכלל הספר חלוצי בהקשר הישראלי ומאיר עיניים. בצד טיעוניה העקרוניים פלג מאיירת היטב את השאלות העקרוניות בשלל דוגמאות מאלפות. זה הוא אפוא ספר מומלץ מאוד לכל המתעניינים בתקשורת בכלל ובתקשורת ובמשפט בפרט.

רשימת המקורות

בורדייה, פ' (2010), שאלות בסוציולוגיה, תל אביב: רסלינג.
 ברזילי, ג', יוכטמן-יער, א' וסגל, ז' (1994), בית המשפט העליון בעין החברה הישראלית, תל אביב: דיונון, פפירוס.

Haltom, W. & McCann, M. W. (2004). *Distorting the law: Politics, media and the litigation crisis*. Chicago: Chicago University Press.